

ДИНАМІКА ГРАМАТИЧНИХ НОРМ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ: ПРЕСКРИПЦІЯ І УЗУС

ГРАМАТИЧНА НОРМА ТА УЗУС У МЕДІЙНИХ ТЕКСТАХ ДЛЯ ДІТЕЙ

Кадочнікова Олена Петрівна

*кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
o.kadochnikova@ukma.edu.ua*

На тлі активних внутрішньосистемних процесів відбуваються і різкі зміни, пов'язані з функціонуванням української мови: зміцнюються її позиції як державної мови, швидко зростає кількість носіїв [4, с. 11]. Зсув на користь уживання української в різних комунікативних ситуаціях часто стає причиною міжмовної інтерференції, а тому особливо важливо зараз усвідомлювати потребу «зберегти в сучасній непростій мовній ситуації нормативну граматичну основу» [2, с. 17] як запоруку стійкості системи мови до деструктивних впливів контактних мов. Кореляція прескриптивних норм та їх дескриптивних виявів є одним із ключових питань наукових праць І. Вихованця, К. Городенської, А. Загнітка, Т. Коць, Л. Колібаби, В. Фурси та ін. Матеріалом для дослідження вчених найчастіше стають зразки публічного мовлення – художнього, політичного, публіцистичного, зважаючи на їхню домінуючу роль у формуванні уявлень мовців про систему мовних норм. Нині все більшого значення набувають мультимедійні засоби масової комунікації, віртуальне середовище частково замінює реальні соціальні контакти (спочатку відбувся вимушений перехід до дистанційних форм роботи і навчання через пандемію, а згодом – повномасштабну війну). Однією з найзахопленіших аудиторій «нових медіа» стали діти: для них цифрові платформи – джерело навчальних і розважальних матеріалів. Якість мовного оформлення цих продуктів безпосередньо позначається на мовному розвитку їх споживачів, тому пильної уваги з боку лінгвістів заслуговують ресурси для дітей як джерела формування уявлення про систему норм української мови.

Орієнтація на чуже мовлення – найефективніший спосіб формування граматичної правильності мовлення дошкільника [3, с. 31]. Гармонійною прийнято вважати ситуацію, коли безпосереднє спостереження за розмовами дорослих доповнює читання, з яким сьогодні активно конкурують мультимедійні платформи. Різноманітність наповнення, якісні аудіо- та відеоматеріали, відкритий доступ забезпечують цифровій платформі «Ютуб» статус одного з найпопулярніших мережевих ресурсів. Обираю-

чи, батьки здебільшого зважають на якість візуального складника медійних продуктів. Але не можна забувати, що для дошкільнят вони є одним із ключових джерел формування мовнокомунікативної компетенції. А зважаючи на дедалі потужніше утвердження української не тільки в публічному, а й у просторі приватного спілкування, зразки медійного мовлення стають взірцевими й для тих дорослих, хто переходить на українську мову спілкування. Саме з огляду на навчальний потенціал таких продуктів і важливо проаналізувати якість їхнього мовного оформлення, зокрема з погляду реалізації системи граматичних норм української літературної мови.

У поле зору нашої уваги потрапили медіапродукти двох найпопулярніших на платформі «Ютуб» каналів для дітей: «HeyKids – Дитячі пісні» та «З любов'ю до дітей – Дитячі пісні». Перший – частина багатомовного проєкту, містить багато перекладних текстів, а основа наповнення другого – оригінальні українські твори.

Пісні – художні тексти, для яких цілком природними є мовні засоби, що перебувають поза межами мовного стандарту. Зокрема, імітація неідеального (у вимірах системи прескриптивних норм) розмовного мовлення є одним із авторських прийомів інтимізації тексту. Проте надважливо об'єктивно оцінювати виправданість і доречність таких відхилень та відрізняти стилістично зумовлені порушення від виниклих унаслідок недбалого недотримання мовних норм. Оскільки мовна, зокрема граматична, компетенція дошкільнят активно формується до 7 років [3, с. 28], вони ще не мають достатньо розвинутих навичок верифікувати мовний матеріал і, відповідно, опиратися деструктивному впливу сприйманих ненормативних форм.

Матеріалом для дослідження стали дібрані методом випадкового вибирання відео зі збірками пісень тривалістю близько 30 хв. З 15 текстів каналу «HeyKids – Дитячі пісні» у 7 зафіксовано ненормативні мовні форми, із 13 текстів каналу «З любов'ю до дітей – Дитячі пісні» 2 не містять відхилень від різних норм літературної мови. Граматичні аномалії зафіксовані переважно на рівні словозміни, значно рідше трапляються неправильно вжиті граматичні значення та хибно побудовані синтаксичні конструкції.

Відхилення від морфологічних норм виявляються послідовно в уживанні форм називного відмінка замість кличного для вираження звертання: *Лариска, а де сосиска?*; *Куди втікаєш, лиска?*; *Браво, Соловейко!* Такі зразки зафіксовані в оригінальних текстах, що, за задумом авторів, вочевидь, мало б ілюструвати поширену мовну практику, а от автори перекладів послідовно дотримуються норм уживання кличного відмінка: *Ти лети, метелику; Пекарю, допоможи; Братцю Петре; Гей, маленька рибко.*

До невеликої за обсягом досліджуваної текстової вибірки закралася також поширена в практиці розмовного мовлення помилка у творенні форми родового відмінка іменників чоловічого роду II відміни: вжито *посеред ставочку* замість правильної форми *ставочка*.

У досліджуваному матеріалі зафіксовано ще одну поширену в мовній практиці граматичну інтерферу – неправильне закінчення форми I особи однини теперішнього часу: *а тепер бігом булькаєм разом; теплим ніжним дотиком щиро ми торкаємся*. Подібно до ілюстрацій з іменниковими формами в текстах перекладів спостерігаємо чітке дотримання вимог мовного стандарту: у текстах каналу «HeyKids – Дитячі пісні» заклик до дії висловлено за допомогою нормативних форм творення наказового способу дієслова в поєднанні із частками: *Нумо повтори; Подивись-но*.

Синтаксис аналізованих текстів простий, адже передбачає використання базових конструкцій. На жаль, і тут трапляються поодинокі порушення правил уживання прийменників, наприклад *страус по імені Фіця* замість нормативної сполуки *на ім'я*.

Особливість граматичної норми – у її інтеграційному характері, адже вона спирається на ресурси нижчих рівнів системи мови. Особлива пісенна ритмомелодика може впливати на наголошування окремих слів, зміщуючи наголос відповідно до вимог музичного темпоритму. Загалом не порушуючи акцентуаційної норми, таке явище може мати негативні наслідки, коли воно ускладнює розуміння тексту. Так, у фрагменті *тортик для Карлос, для Дайно та мені* зміщення наголосу творить іншу граматичну форму – знахідний відмінок замість родового відмінка особового займенника *я*. Нехтування форморозрізнявальної функції наголосу ускладнює встановлення синтаксичних зв'язків між компонентами ряду однорідних членів.

Оскільки «слово поєднує три граматичні рівні – морфологічний, синтаксичний і словотвірний» [1, с. 9], то варто звернути увагу й на порушення правил побудови слова. Найчастіше словотвірні анормативи трапляються в похідних одиницях, утворених за допомогою інтерферентних афіксів: *швидко я ховаю носік; свинку додому звести, жабку до річки знести*. У наведених прикладах суфікс *-ік* ужито замість *-ик*, префікс *з-* замість *за-*. Як дотичні до порушень словотвірної норми можна розглядати й функціонування форм на зразок у *бабоньки бражка сладенька*, де похідний меліоратив утворено від непрямого українській мові кореневого аломорфа *слад-* замість *солод-*.

Аналіз зразків медійного мовлення найпопулярніших пісенних дитячих каналів на платформі «Ютуб» уможливило такі висновки щодо граматичних ознак мовлення: 1) тексти мають простий синтак-

сис, зумовлений початковим рівнем мовнокомунікативної компетенції аудиторії каналу; 2) перекладні тексти містять менше, порівняно з оригінальними, відхилень від системи граматичних норм української мови; 3) некодифіковані граматичні форми в останніх виникають через наслідування практики живого усного мовлення. Поодинокі граматичні девіації не зумовлені стилістично і є наслідком інтерференції з російської мови. Поєднання граматичних кальок із нормативними формами на етапі засвоєння базового, початкового словника в перспективі може формувати в аудиторії викривлене уявлення про систему граматичних засобів української літературної мови. Для гармонійного мовного розвитку носіїв української потрібні різноманітні медійні продукти, якість яких має бути предметом фахового аналізу і відкритого обговорення у спільнотах лінгвістів, педагогів, журналістів, перекладачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови : академ. граматики укр. мови. Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.
2. Городенська К. Г. Граматичний стандарт української літературної мови і сучасна практика. *Граматичні студії*. 2017. Вип. 3. С. 17–21.
3. Крутий К. Л. Формування граматичної правильності мовлення в дошкільників у контексті комунікативного розвитку: термінологічне поле. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки*. 2018. № 3 (137). С. 28–34.
4. Соколова С. О. Зміни у ставленні українців до мов на тлі повномасштабного вторгнення Росії в Україну. *Українська мова*. 2023. № 1 (85). С. 3–19.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

З любов'ю до дітей – Дитячі пісні. URL: https://www.youtube.com/watch?v=_C8q1o8KvQE&t=1207s (дата звернення: 20.07.2023).

HeyKids – Дитячі пісні. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gPuZVmylvIs> (дата звернення: 25.07.2023).